

Fattigvård och rösträtt

Motsättningar mellan sociala och politiska rättigheter i den tidiga välfärdsstatens Sverige

Fia Sundevall

Fia Sundevall, docent i ekonomisk historia, Institutionen för ekonomisk historia och internationella relationer, Stockholms universitet. E-post: fia.sundevall@ekohist.su.se

Den så kallade allmänna rösträtt som infördes i Sverige år 1921 inkluderade inte personer som var omhändertagna för långvarig försörjning av den skattefinansierade fattigvården – i praktiken ekonomiskt utsatta åldringar på ålderdomshemmen (då: fattigvårdsanstalter). Uteslutningen av denna grupp från rösträtten motiverades med hänvisning till deras beroendeförhållande till fattigvårdsmyndigheterna och inskränkta självbestämmanderätt – vilket i sin tur ansågs stå i direkt konflikt med idén om den självständiga politiska medborgaren. I denna artikel föreslås dock att argumentationen byggde på ett regelverk som i själva verket var avskaffat när den nya rösträttsreformen trädde i kraft.

People who were taken in for long-term financial support and care at publicly funded poor relief institutions were excluded from suffrage in Sweden, even after the introduction of universal suffrage in 1921. Legislators justified the disenfranchisement on the grounds that this group of poor relief recipients were in a state of reduced self-governance, which, in turn, was considered to be in direct conflict with the idea of the autonomous political citizen. In this article, however, I suggest that the argument of dependency and lack of autonomy was based on a set of regulations that was already abolished once the new voting rights reform came into force.

Inledning

År 2021 firade Sverige hundra år av allmän rösträtt. År 2045 kan jubileet behöva upprepas. Först då är det hundra år sedan alla myndigförklarade svenska medborgare fick rätt att rösta. Till dem som fick vänta på sin rösträtt till 1945 hörde tiotusentals personer vid de kommunala ålderdomshemmen. Detta år avskaffades det så kallade fattigvårdsstrecket.

Fattigvård var fram till 1950-talet den samlande benämningen på bland annat det som senare kom att kallas socialbidrag respektive ekonomiskt bistånd, men inkluderade även den skattefinansierade äldreomsorgen med tillhörande boenden.¹ Fattigvårdsstrecket var i sin tur en av flera formella diskvalificeringsgrunder i rösträtten (s.k. rösträttsstreck).

Att den allmänna rösträtten kan vara mer eller mindre allmän (men aldrig omfattar alla invånare i ett land), samt att exkludering utgör en central del av rösträttens utformning, är några av utgångspunkterna i ett pågående forskningsprojekt om rösträttens begränsningar i Sverige sedan 1921. En ytterligare utgångspunkt är att rösträttsbegränsningar synliggör gränsdragningar i demokratin och medborgarskapet.² Få medborgerliga rättigheter är lika starkt symboliskt laddade som rösträtten. Att erhålla rösträtt betraktas inte sällan som en av de främsta markörerna för fullvärdigt medborgarskap och samhällelig inkludering. Omvänt utgör utestängning från rösträtten en markering om medborgerligt utanförskap och brist på samhälleligt förtroende.

Fattigvårdsstrecket kan i detta sammanhang förstås som en förstärkande utanförskapsmarkör eftersom personer som uppbar fattigvårdsunderstöd redan i mångas ögon betraktades som en andra klassens medborgare genom sin oförmåga till självförsörjning och beroende av ekonomisk hjälp från samhället.³ Samtidigt representerade fattigvårdsstrecket en konflikt mellan sociala och politiska rättigheter där rätten till fattigvård ställdes mot rätten att rösta.

Så varför utslöts denna grupp från rösträtten? I tidigare forskning har fattig-

1. SFS 1918:422 (Lag om fattigvården) 31 §. Om fattigvård och åldringvård, se även t.ex. Per Gunnar Edebalk (2003). "Folkpension och åldringvård – om svensk socialpolitik 1903–1950", *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 2–3, s. 131–133.

2. "Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921", finansierat av Vetenskapsrådet, nr 2017–0077 (Projektledare: Fia Sundevall. Medverkande forskare: Annika Berg, Martin Ericsson, Jonathan Josefsson, Matthias Lindgren, Julia Nordblad och Bengt Sandin). Föreliggande studie är genomförd inom ramen för detta projekt.

3. Om uppfattningar om fattigvårdsunderstödda i början av 1900-talet, se t.ex. Per Gunnar Edebalk (1996), Vålfärdsstaten träder fram: *svensk socialförsäkring 1884–1955*. Lund: Arkiv; Mikael Sjögren (1997). *Fattigvård och folkuppfostran: liberal fattigvårdspolitik 1903–1918*. Stockholm: Carlsson; Birgitta Plymoth (2002). *Fostrandeförsörjning: fattigvård, filantropi och genus i fabriksstaden Norrköping 1872–1914*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International; Ulla Rosén (2002). "Moral och myndighet. Fattigvårdens syn på understödstagare 1839–1939", i Irene Andersson et. al (red.) *Tid och tillit: en vänbok till Era Österberg*, Stockholm: Atlantis.

vårdsstreckets (reviderade) utformning efter 1918–1921 års rösträttsreformer⁴ förklarats utifrån den diskvalificerade gruppens inskränkta autonomi, vilket lagstiftarna ansågs stå i direkt konflikt med idén om den självständiga väljaren.⁵ I denna artikel kommer jag dock att föreslå tolkningen att fattigvårdsstrecket huvudsakligen var uppbyggt kring en målsmansrätt som i själva verket var avskaffad när den så kallade allmänna rösträtten trädde i kraft. Genom att granska hur fattigvårdsunderstödda självbestämmande reglerades i fattigvårdens juridiska huvuddokument samt hur detta kopplades till rösträtten, bidrar undersökningen till ny och fördjupad kunskap om ekonomiskt utsatta människors villkor samt om relationen mellan sociala och politiska rättigheter i den expanderande demokratin och välfärdsstatens Sverige.

Fattigvårdsförsörjning som rösträttshinder

Att personer med någon form av ekonomiskt understöd från samhället uteslöts från att rösta var ingen unik svensk företeelse. Ett stort antal länder, däribland samtliga nordiska, hade vid början av 1900-talet liknande regelverk.⁶ I Sverige infördes fattigvårdsstrecket år 1909 som en av flera diskvalifikationsgrunder i rösträtten till riksdagens andra kammaren. I dess första form, som tillämpades i andrakammarvalen mellan åren 1911 och 1920, diskvalificerades personer som hade obetalda skulder till fattigvården.

Det var alltså inte själva mottagandet av fattigvårdsunderstöd som berövalde en person rösträtten vid denna tidpunkt, utan frånvaron av återbetalning; fattigvårdsunderstödet var ett lån och dess mottagare därmed återbetalnings-

4. Beslutet om att införa s.k. allmän rösträtt togs i flera steg, 1918 införde riksdagen s.k. allmän och lika rösträtt i kommuner och landsting samt fattade samtidigt ett principbeslut om att göra det samma i nationella val. På grund av att det var fråga om en grundlagsändring fattades sedan beslut om detta av två riksdagar med ett val emellan: åren 1919 respektive 1921. Riksdagsskrivelse 1918, nr 40 från urtima riksdagen, resp. nr 21, 1921.

5. Shamal Kaveh (2008). ”Den allmänna rösträtten: en rätt med förbehåll”, i Hans Swärd & Marie-Anne Egerö, red, *Villkorandets politik: fattigdomens premisser och samballets åtgärder – då och nu*. Malmö: Egalité, s. 123–124; Shamal Kaveh (2018). ”Fattigdomens förbannelse”, i Hans Swärd, red., *Bedöma och åtgärda fattigdom: Om välfärdens skiljelinjer och samballets yttersta skyddsnet*. Lund: Studentlitteratur, s. 150–151; Fia Sundevall (2019). ”Pengar och medborgarrätt: ekonomiska rösträttsbegränsningar efter 1921”, *Arbetshistoria* nr 2–3, s. 42; Torbjörn Nilsson (2019). ”Fattigvård som rösträttshinder: Maktkamp och skötsamhetskrav när Sverige demokratiserades”, i Marthe Hommerstad, & Bjørn Arneand Steine, red., *Stemmerettens grenser: Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814–1919*. Oslo: Scandinavian Academic Press, s. 294; Fia Sundevall (2021). ”Ekonomi och rösträtt: skatteskulder, konkurs och fattigvård som rösträttshinder”, i Annika Berg & Martin Ericsson, red., *Allmän rösträtt? rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921*. Göteborg & Stockholm: Makadam, s. 101–102. Se även Berling Åselius 2005, s. 150.

6. *Betänkande med förslag till revision av fattigvårds- och utskylldsstrecken* (1918). Angivet av särskilda kommitterade inom Kungl. Justitiedepartementet. Stockholm: Justitiedepartementet, s. 24–35. Se även: Berling Åselius 2005, s. 81; Minna Harjula (2009). ”Excluded from universal suffrage: Finland after 1906”, i Silja-Lena Sulkunen et. al. (red.), *Suffrage, gender and citizenship: international perspectives on parliamentary reforms*, Newcastle: Cambridge Scholars, s. 108–109; Nils. F. Christiansen (2015). ”Social- og familjepolitikens rolle i den demokratiske inklusion”, i Anette Borchorst & Drude Dahlerup (red.), *For og efter stemmeretten: køn, demokrati og velfærd*. Frederiksberg: Frydenlund, s. 53–54.

skyldig.⁷ Återbetalningskravet var en disciplineringssteknik som troddes främja understödmottagarnas ansvarskänsla och självförsörjningsvilja, samtidigt som den skulle fungera avskräckande i syfte att stävja missbruk av fattigvården.⁸ Av samma skäl som en person fick fattigvårdsunderstöd saknade denne dock också vanligen möjlighet till återbetalning. Följaktligen förlorade många fattigvårdsunderstödda personer sin rösträtt. I snitt handlade det om drygt 40 000 personer per val mellan 1911 och 1920.⁹

Utestängningen av dessa personer från rösträtten baserades uttryckligen på kontributivistiska och reciproka argument om att politiska rättigheter var något som skall erhållas i utbyte mot medborgerlig skötsamhet, såsom självförsörjning, skuldåterbetalning och ekonomiska bidrag till samhället i form av skatteinbetalningar.¹⁰ De disciplinerande inslagen i utformningen av fattigvårdsunderstödet hade därmed en parallell utformning i vallagen; den som inte uppfyllde de medborgerliga skötsamhetskraven bestraffades med fråntagen rösträtt.

Utöver skötsamhetskriteriet motiverades fattigvårdsstrecket vid denna tidpunkt även i viss mån utifrån krav på självständighet och oberoende. Detta var ett uppställt krav på den politiska medborgaren som även låg till grund för diskvalificering av andra grupper från rösträtten: dels personer som försatts i konkurs och ställts under ett strikt förvaltarskap, dels personer under förmyndarskap; minderåriga barn och ungdomar, samt omyndigförklarade vuxna.¹¹ Som jag kommer att återkomma till hade fattigvårdsmyndigheterna vid denna tidpunkt en formaliserad maktställning gentemot de understödda som kunde liknas vid ett förmyndarskap.

Fattigvårdsstrecket revideras

Inom ramen för rösträttsreformerna 1918–1921, som bland annat gav kvinnor rösträtt i riksdagsval, reviderades fattigvårdsstrecket och infördes samtidigt för

7. *SFS* 1918:422 (Lag om fattigvården), 62 §. Återbetalningsreglerna mildrades 1939. Se: Karl J. Höjer (1952). *Svensk socialpolitisk historia*. Stockholm: Norstedts. Jfr Berling Åselius 2005, s. 83.

8. Fattigvårdslagstiftningskommittén (1915). *Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år 1918. Samling 2. Avd. 2. Bd 7, Kommittébetänkanden om fattigvårdslagstiftningen*. Stockholm: Riksdagen, s. 285. Se även Sjögren 1997, s. 78–85;

9. Mattias Lindgren (2020). Dataunderlaget till *Utan rösträtt – Kvantitativa effekter av olika rösträttsbegränsningar 1866–2018*. Elektronisk resurs: <https://www.allmanrostratt.se/wp-content/uploads/2020/08/2020-Mattias-Lindgren-data.xlsx> (hämtad 12 april 2022).

10. Berling Åselius 2005, kap. 3; Sundevall 2021, s. 91–93. Se även Jonas Hultin Rosenberg & Fia Sundevall (2022/online first). “Contributivist Views on Democratic Inclusion: On Economic Contribution as a Condition for the Right to Vote”, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*.

11. Berling Åselius 2005, s. 88–90; Sundevall 2021, s. 98–101. Se även Ludvig Beckman (2009). *The frontiers of democracy: the right to vote and its limits*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 148–165; Annika Berg & Martin Eriksson (2021) ”Rösträttens skiftande gränser i den svenska representativa demokratin”, i Berg & Ericsson, red., *Allmän rösträtt? rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921*. Göteborg & Stockholm: Makadam, s. 21–22.

första gången på kommunal nivå.¹² Istället för skulder till fattigvården, knöts diskvalificeringsgrunden nu till specifika omständigheter kring fattigvårdsstödet, vilket formulerades som att rösträtt inte fick utövas av ”den, som är av allmänna fattigvården omhändertagen för varaktig försörjning”.¹³ Innebörden av detta var inte helt tydlig, vilket resulterade i vissa tillämpningsproblem. Enligt de vägledningsmanualer som togs fram åt fattigvårdsstyrelserna för att försöka skapa klarhet i streckets tillämpning riktade sig dock det reviderade fattigvårdsstrecket mot personer som bodde samt under längre tid försörjdes vid en kommunal fattigvårdsanstalt – ett begrepp som inkluderade de kommunala ålderdomshemmen (idag: äldreboenden).¹⁴ I praktiken var det också framförallt de äldre på ålderdomshemmen som föll på fattigvårdsstrecket. Till antalet var det ungefär lika många som före revideringen, vilket förklaras av att väljarkåren till riksdagsvalen mer än fördubblats i och med införandet av den så kallade allmänna rösträtten.¹⁵

Den reviderade utformning av fattigvårdsstrecket – som trädde i kraft 1919 på kommunal nivå och 1921 i val till riksdagens andra kammare – var delvis resultatet av misslyckade försök att göra åtskillnad mellan vad politiker och utredare betraktade som oförvällat respektive självförvällat fattiga; å ena sidan gamla, sjuka och ofrivilligt arbetslösa, å andra sidan personer som ansågs arbetsovilliga, ekonomiskt oaktsamma, eller på annat sätt bedömdes själva ha orsakat sin fattigdom. Att fastställa tillfredsställande bedömningsgrunder för detta visade sig dock mycket svårt. Istället valde utredare och riksdag att basera fattigvårdsstrecket på två andra kriterier som politiker efterfrågat under åren: dels långvarigt mottagande av ekonomiskt understöd (i motsats till enstaka eller tillfälliga bidrag), dels, och framförallt, den omhändertagnes nedsatta självständighet och beroendeställning till fattigvårdsmyndigheterna.¹⁶

Det kan knappast ifrågasättas att den som var omhändertagen av fattigvården var beroende av fattigvården för sitt uppehälle. Men hur såg relationen ut rent juridiskt? Går den att jämföra med det förmynderskap som barn och omyndig-

12. Jag har i en tidigare publikation (Sundevall 2021) felaktigt uppgett att fattigvårdsstrecket infördes även på kommunal nivå år 1909. Detta stämmer alltså inte. Den kommunala rösträtten var fram till 1918 uppbyggd på inkomster och skattebetalningar, varför den som fick understöd från fattigvården inte kunde komma ifråga. En uttrycklig spärr i form av ett fattigvårdsstreck var därför överflödig.

13. SFS 1921:20 (Vallag) 16 §.

14. Karl Johan Höjer (1938). ”Fattigvård och rösträtt”, *Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet* vol. 17, nr. 3, s. 145–147; Nils Hellichius (1938). PM daterat 11 juni, i Stockholms stadsarkiv: Fattigvårdsnämnden, Ombudsmannaexpeditionen, B4:3. Om ålderdomshem som fattigvårdsanstalter: SFS 1918:422 (Lag om fattigvården) 31 §.

15. Sundevall 2021, s. 96–98

16. *Betänkande med förslag till revision av fattigvårds- och utskylldsstrecken* 1918, s. 52–55. Se även Fattigvårdslagstiftningskommittén 1915, s. 252–255; Riksdagsskrivelse 1919, nr 40 från urtima riksdagen, s. 10; Regeringsproposition 1919, nr 358, s. 23–24. För exempel på tidigare politiska förslag om att fattigvårdsstrecket ska bygga på målsmansrätten, se t.ex: motioner i andra kammaren år 1911, nr 341, resp. år 1917, nr 387 och 401, samt *Betänkande med förslag* [...] 1918, s. 12–13, 21.

förklarade stod under? Eller förvaltarskapet för konkursförsatta? För att besvara dessa frågor behöver vi gå till 1918 års fattigvårdslag och dess förarbeten.

Fattigvård och förmyndarskap

Fattigvården i Sverige organiserades vid 1900-talets början med utgångspunkt i 1871 års fattigvårdsförordning, vilken sedermera ersattes med 1918 års fattigvårdslag (som trädde i kraft 1919).¹⁷ Vid samma tidpunkt som fattigvårdsstreck- et i rösträtten utreddes och reviderades var alltså även fattigvårdens juridiska regelverk föremål för förändring.

1918 års fattigvårdslag har å ena sidan beskrivits som ett markant brott mot en tidigare mycket restriktiv syn på samt förnedrande behandling av fattigvårdsunderstödda, å andra sidan kritiserats för brist på radikala förändringar.¹⁸ Oavsett ståndpunkt är det obestriddigt att den nya lagen innebar ett antal reformer rörande bland annat fattigvårdens organisering och myndigheternas befogenheter. Bland annat förbjöds omstridda företeelser som bortauktionering av fattiga och rotegång. Dessutom stärktes medborgarnas rätt till fattigvård, och som del i detta (åter)infördes rätten att överklaga fattigvårdsstyrelsens beslut. Vidare avskaffades fattigvårdsstyrelsens målsmansrätt för myndiga understödmottagare, och därtill ersattes det gamla begreppet husbonderätt med en formulering om att den ”som åtnjuter fattigvård, står under fattigvårdsstyrelsens tillsyn”.¹⁹

Den nya formuleringen om att stå ”under fattigvårdsstyrelsens tillsyn” presenterades som en tydligare terminologi än den tidigare formulering om husbonderätt.²⁰ Vad den nya formuleringen faktiskt innebar specificerades dock inte i lagen, vilket kritiserades av bland andra direktören för Svenska fattigvårds- och barnvårdsförbundet, Karl J. Höjer, som menade att stadganden om tillsyn var ”ytterst allmänt formulerat” och dess innebörd ”mycket oklar”.²¹ Likväl konstaterade Höjer att det knappast kunde innebära ”någonting mer än [...] att fattigvårdsstyrelsen skall följa med understödstagarens förhållanden och därvid stödja och hjälpa honom men även utöva en viss övervakning för

17. SFS 1871:33 (Fattigvårdsförordningen); SFS 1918:422 (Lag om fattigvården). Dessa författningar, och då särskilt 1918 års fattigvårdslag (Lag om fattigvården), har varit föremål för åtskillig forskning. Se t.ex. Mikael Sjögren (1997). *Fattigvård och folkpuffstran: liberal fattigvårdspolitik 1903–1918*. Stockholm: Carlsson; Lennart Lundquist, *Fattigvårdsfolket: ett nätverk i den sociala frågan 1900–1920*. Lund: Studentlitteratur; Karsten Åström (2008). ”1918 års fattigvårdslag: mellan social kontroll och sociala rättigheter”, i Hans Swärd & Marie-Anne Egerö, red., *Villkorandets politik: fattigdomens premisser och samhällets åtgärder – då och nu*. Malmö: Egalité, s. 80–88; Hans Swärd (2008), ”Att bekämpa fattigdom med lagar för fattiga – en omöjlig ekvation?”, i Hans Swärd & Marie-Anne Egerö, red., *Villkorandets politik: fattigdomens premisser och samhällets åtgärder – då och nu*. Malmö: Egalité, s. 23–54.

18. För en summering av denna diskussion, se Swärd 2008 s. 24–26.

19. SFS 1918:422 (Lag om fattigvården). Jfr. SFS 1871:33 (Fattigvårdsförordningen). Se även Ibid, s. 32–34.

20. Fattigvårdslagstiftningskommittén 1915, s. 380–382.

21. Karl J. Höjer 1937, *En svensk medborgares trygghet mot nöd: fattigvård och socialförsäkring*. Stockholm: Norstedts, s. 57–58. Samma formulering förekommer också i den fjärde upplagan från 1948 (s. 209).

att eventuellt t.ex. vid missbruk av kontantunderstöd utbyta detta mot hjälp i lämpligare form”.²² I praktiken kan dock förstås formuleringen ha tolkats och tillämpats mer restriktivt.

Det som var av störst betydelse i relation till fattigvårdsstrecket var emellertid avskaffandet av målsmansrätten, vilken hade likheter med förmyndarskapet över omyndigförklarade personer.²³ Också den statliga kommitté som utformade förslaget till 1918 års fattigvårdslag gav uttryck för uppfattningen att målsmansrätten i 1871 års fattigvårdsförordningen kunde tolkas som en form av förmyndarskap. Ett avskaffande av målsmansrätten för vuxna understödsgående skulle därmed försvaga fattigvårdsmyndigheternas befogenheter, ansåg kommittén, som till en början ville behålla såväl husbonderätten som målsmansrätten men uppges ha ändrat uppfattning efter att ha beaktat kritiken mot detsamma.²⁴ Enligt kritikerna var fattigvårdsmyndigheternas husbonderätt och målsmansrätt otidsenliga och ansågs bidra till understödstagarnas känsla av förödmjukelse och stigmatisering.²⁵

Det stämmer alltså inte, som har hävdats i tidigare forskning, att fattigvårdsunderstödda personer blev ”automatiskt omyndigförklarade” också i den nya fattigvårdslagstiftningen eller att den på något annat sätt innebar ett förmyndarskap.²⁶ Inte heller har jag hittat några belägg för att fattigvårdslagens formuleringar, såsom den om ”tillsyn”, varken juridiskt eller i praktisk tillämpning skulle ha motsvarat det förvaltarskap som konkursförsatta stod under och som hindrade dem från att till exempel ingå avtal. Det fanns visserligen fattigvårdsundersödda personer som stod under förmyndare också efter att 1918 års fattigvårdslag trätt i kraft, men då utan koppling till fattigvårdens egna juridiska dokument. Som idéhistorikern Annika Berg visat kunde domstolar fatta beslut om omyndigförklaring med tillhörande förmyndarskap för en person med hänvisning till exempelvis psykiska funktionsnedsättningar eller alkoholmissbruk, men också på grund av bristande förmåga att hantera sin ekonomi (i lagen uttryckt som ”slöseri” respektive oförmåga att ”vårda sitt gods”). Dessa personer blev också av med rösträtten, men inte på grund av fattigvårdsstrecket utan med anledning av förmyndarskapsstrecket (även kallat omyndighetsstrecket).²⁷

22. Höjer 1937, s. 58.

23. Sjögren 1997, s. 89. Se även Berling Åselius 2005, s. 84.

24. Fattigvårdslagstiftningskommittén 1915, s. 408–413; Sjögren 1997, s. 90.

25. Mikael Sjögren (1997, s. 90) konstaterar dock att målsmansrätten inte innebar en total omyndigförklaring.

26. Daniel Rauhut (2002). *Fattigvård, socialbidrag och synen på fattigdom i Sverige 1918–1997*. Stockholm: Almqvist & Wicksell International, s. 21. Se även Kaveh 2018, s. 151.

27. Förmyndarskapsstrecket togs bort 1889. Annika Berg, ”Det sista strecket: omyndigförklaring som rösträttshinder”, i Annika Berg & Martin Ericsson, red., *Allmän rösträtt? rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921*. Göteborg & Stockholm: Makadam, s. 122–126

Avskaffandet av målsmansrätten innebar dock inte att den nya fattigvårdslagstiftningen var helt fri från olika former av inskränkningar av de understöddas självbestämmande. Till exempel stadgade den nya lagen, precis som föregående förordning, att fattigvårdsmyndigheterna hade rätt tvinga de understödda till arbete (i de fall de ansågs ha arbetsförmåga) samt att det kunde sättas in disciplinära åtgärder vid arbetsvägran. Fattigvårdsstyrelsen hade även rätt att beslagta eventuell egendom från personer som var varaktigt försörjda.²⁸ I det fall en person var omhändertagen vid en fattigvårdsanstalt var denne dessutom skyldig att underkasta sig anstaltens ordningsregler, annars kunde personen bestraffas genom minskad kost eller ”inskränkning i eljest medgivna friheter och förmåner”.²⁹ Just kravet på att underkasta sig anstaltsreglerna, samt fattigvårdsmyndigheternas sanktionsmöjligheter mot den som bröt mot dessa regler, utgjorde den huvudsakliga lagstadgade skillnaden mellan den som var *ombändertagen* för fattigvård (på anstalt eller genom utackordering), respektive den som fick understöd i egna hemmet. Möjligen var det denna skillnad som avsågs när kommittén som utredde fattigvårdsstrecket konstaterade, år 1918, att just omhändertagandet vid en fattigvårdsanstalt ”[o]nekligen medför [...] en viss grad av beroende och nedsättning av självständigheten” för den understödde.³⁰ Kommittén konstaterade dock också, i vad som framstår som ett uttryck för tvivel över argumentets bäring i sammanhanget, att det ”visserligen [kan] diskuteras” om det ”i själva verket ens i detta fall [föreligger] tillräckligt starka skäl för en uteslutning [från rösträtten]”.³¹ Men, konstaterade kommittén slutligen, ”det kan erinras, att ett fullständigt borttagande av fattigvårdsstrecket hittills icke veterligen [...] ens varit ifrågasatt och att en dylik åtgärd säkerligen skulle te sig helt främmande för rättsuppfattningen inom vida kretsar av vårt folk”.³²

Avslutning

Utifrån vad som redovisats och diskuterats ovan kan det konstateras att det också efter 1918 förelåg vissa inskränkningar av självbestämmanderätten för den som var omhändertagen av fattigvården för varaktig försörjning, men att det inte kan jämföras med den omyndigförklarades förmyndarskap eller den konkursförsattes förvaltarskap.

Det bör i sammanhanget påminnas om att det också fanns andra grupper i samhället med betydligt mer begränsat självbestämmande än de fattigvårdshändertagna, men som inte förlorade sin rösträtt på grund av detta. Ett sådant exempel är värnpliktiga soldater. I flera länder har soldater diskvalificerats från

28. SFS 1918:422 (Lag om fattigvården), 62 §.

29. Ibid, 69 §.

30. *Betänkande med förslag till revision av fattigvårds- och utskylsdsstrecken* (1918), s. 54–55.

31. Ibid, s. 55.

32. Ibid.

rösträtt med hänvisning till att de inte uppfyller kriteriet om oberoende och självständighet, bland annat eftersom de står under militärt befäl. Så var dock inte fallet i Sverige. Tvärtom kunde svenska män (under perioden 1911–1922) istället fräntas rösträtt om de *inte* gjorde sin värnplikt – detta utifrån reciproka argument om erhållande av rättigheter i utbyte mot uppfyllda skyldigheter.³³ Här tillämpades således inte självständighetskriteriet.

Sammanfattningsvis menar jag att lagstiftarnas hänvisning till de fattigvårdshandtagna personernas nedsatta självständighet haltade. Istället förefaller det som att erfarenheter och normer från den gamla och redan avskaffade fattigvårdsförordningen påverkade lagstiftarnas ställningstagande. Det bör inte heller hållas som osannolikt att idéer om reciprocitet och ekonomisk contributivism dröjde kvar och påverkade beslutet att behålla fattigvårdsstrecket. Den nya fattigvårdslagstiftningen hade börjat bygga på ett rättighetstänk men lagstiftarna tycks ha varit fast i tanken om att ekonomisk försörjning från det allmänna inte var förenligt med fullt politiskt medborgarskap.

Epilog

I en artikel publicerad 1938 i *Svenska fattigvårdsförbundets tidskrift* skrev juristen för Stockholms fattigvårdsstyrelse en kritisk betraktelse över fattigvårdsstrecket som han kallade en ”skamfläck på den offentliga filantropin”: Att ”efter inflyttning å ålderdomshemmet förvägras rösträtt, är för [de gamla] ett hårt slag och de känna det som en av samhället tillfogad personlig kränkning. De äro på valdagen utstötta från delaktighet i samhällets gemenskap och denna dag förnimma de, att de icke av samhället bemötas som andra medborgare med aktning och förtroende”.³⁴

Hans kritik, som även belyste fattigvårdsstrecket växande tillämpningsproblematik, blev startskottet för ett politiskt reformarbete som ledde till att fattigvårdsstrecket avskaffades sju år senare (1945).³⁵ Under det efterföljande decenniet lyftes åldringsvården ut från fattigvården som i sin tur reformerades.³⁶

I och med hundraårsfirandet av det som i jubileumstalen omnämns som den allmänna rösträttens införande, återuppväcktes minnet av fattigvårdsstrecket. Som historiskt fenomen vittnar det om villkoren för samhällets ekonomiskt utstötta i den svenska välfärdsstatens uppbyggnadsskede samt påminner oss om att kampen om rösträtten inte var avslutad 1921.

33. Mer precist stadgades det i vallagen att ”värnpliktig som icke fullgjort de honom till och med utgången av sistförflutna kalenderåret åliggande värnpliktsövningar” diskvalificerades från rösträtten. Om det så kallade värnpliktsstrecket, se: Anders Ahlbäck & Fia Sundevall (2021). ”Värnplikt, rösträtt och kön: värnpliktsstrecket i debatt och praktik”, i Annika Berg & Martin Eriksson (red.) *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921* (Stockholm: Makadam).

34. Nils Hellichius (1938). ”Fattigvård och rösträtt.” *Tidskrift för fattigvård och annan hjälperksamhet* 17:12, s. 222–23.

35. Sundevall 2021, s. 109–113.

36. Edebalk 1996.